

1969

LİBYA ASKERİ DARBESİ

1963 yılında orduya katılan Kaddafi ve arkadaşları kendilerine Hür Subaylar Hareketi adını vererek darbede rol alacak Devrim Komuta Konseyi'nin küçük bir nüvesini oluşturdular. 3 arkadaş olarak başlattıkları bu hareketi mümkün olduğunca ordu içerisinde genişletmeye çalıştılar. 1969 yılına gelindiğinde darbe için yeterli sayıya ulaştığını düşünen Kaddafi harekete geçmek için uygun zamanı bekledi.

Libya, Kral Seyyid İdris önderliğinde Trablusgarp, Sirenayka ve Fizan isimli üç bölgenin birleşerek 1951 yılında bağımsızlığını kazanmış, federal yapıya sahip, anayasal monarşi ile yönetilen bir kralıktı. 1 Eylül 1969 tarihine gelindiğinde 27 yaşında genç bir subay olan Muammer Kaddafi önderliğindeki silahlı kuvvetler, Libya Kralı Seyyid İdris'e karşı askeri darbe gerçekleştirmiştir. Bu yazı, Libya tarihinin en önemli kırılma anlarından biri olan 1969 darbesinin nasıl meydana geldiği, darbe sürecini tetikleyen siyasal ve toplumsal gelişmelerin neler olduğu ve darbe sonrasında Libya'da meydana gelen bazı önemli değişimleri analiz edecektir.

Dünya'nın değişik coğrafyalarında meydana gelen darbe girişimleri gibi, 1969 Libya askeri darbesi de önceden meydana gelen birtakım siyasal ve toplumsal gelişmeler tarafından tetiklenmiştir. Bunlardan ilki, 1952 yılında yapılan parlamento seçimleridir. Bu seçimlerin en popüler partilerinden biri olan, federalizm yerine üniter devlet yapılanmasını savunan ve dolayısıyla krallık rejimi tarafından da tehdit olarak algılanan Milli Kongre Partisi, seçimlerde hile yapıldığını iddia etmişti. Bunun üzerine halk ayaklanmış, kral ve hükümete karşı geniş çaplı gösteriler düzenlenmiştir. Bu olayların ardından krallık yönetimi gösterileri yasaklamış, medyayı sansürlemiş ve siyasal partileri

Yasa dışı ilan ederek muhalefeti sindirmiştir. Bunun neticesinde, devlet yönetimi belli birkaç ailenin ve kabilenin kontrolüne girmiştir.

Ayrıca Libya bağımsızlığını kazandığından itibaren yerel/federe yönetimler ile federal yönetim arasında yaşanan sorunlar da ülkeyi yönetilemez hale getirmişti. Bu yüzden, 1963 yılında krallık federal yapının yerine, tek merkezi hükümete bağlı üniter devlet yapılanmasına geçmiştir. Ülkenin üniter yapıya kavuşması teorik olarak her ne kadar yeni kurulmuş bir devletin birliğini ve bütünlüğünü sağlayacağı, yönetimi kolaylaştıracağı ve daha işlevsel hale getireceği gibi beklentiler ortaya çıkarmışsa da, pratikte küçük bir grubun tekeline giren yönetim, kayırmacılık, rüşvet ve yolsuzluk gibi birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir.

Bunlarla birlikte krallık rejiminin dış politika uygulamaları da halkın ciddi tepkisini çekmiştir. İtalya gibi emperyalist bir güce karşı on yıllardır direnen Libya halkı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ve İngiltere himayesini reddetmiş ve bağımsızlığı kazanmıştır. Bu tarihsel tecrübe Batılı ülkelere karşı halkın önyargısını beslemiş, ancak Kral İdris yönetiminin özellikle bağımsızlığın ilk on yılında Batı eğilimli bir dış politika anlayışını benimsemesine engel olamamıştır. Yeraltı kaynaklarından yoksun, toprakların yaklaşık %90'ının çöllerle kaplı olması, yaklaşık 1 milyonluk nüfusun büyük çoğunluğunun geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlaması gibi faktörler, Libya için Batılı ülkelerin desteğini zorunlu kılmıştır. Bu da Kral İdris yönetiminin 1950-1960 yılları arasında İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya ile çeşitli anlaşmalar imzalanmasına ve karşılığında ekonomik yardımlar almasına neden olmuştur.

Bununla birlikte, Libya devlet sisteminin tesisinde Mısır model alınmıştı. Arap milliyetçiliğinin arttığı bir dönemde Mısır'dan eğitim müfredatı, kitaplar ve öğretmenler getirilmiş, bu ülkeye öğrenciler gönderilmiştir ve Kahire'de yayın yapan radyo ve gazetelere kolay erişim sağlanabilmekteydi. O dönemde Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın portreleri en az Kralı İdris'in portreleri kadar Libya'da yaygındı. Tüm bunlar 1956 Süveyş Kanalı Krizi, 1964 Kahire'de düzenlenen Libya kralının katılmadığı liderler toplantısı ve son olarak 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında Libya kamuoyunun Mısır'ın etkisi altında kalması, mevcut yönetime karşı Libya halkının ayaklanmasına sebep olmuştur.

Tüm bunların yanında, 1959 yılından itibaren Libya'da petrol kaynakları işlenmeye başlamış ve ülkenin petrol geliri giderek artmıştır. Ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1951 yılında kişi başına düşen milli gelir 35 dolar civarındayken, 1969 yılına gelindiğinde bu rakam petrol gelirleri sayesinde 2000 dolara yükselmiştir. Libya için petrolün önemli bir gelir kaynağı olarak ortaya çıkması, Batılı ülkelere karşı bağımlılığı azaltmamış bilakis artırmıştır. Bunun da en önemli nedeni, Libya'nın petrolü işleyecek teknik kapasiteden yoksun olmasıdır. Ayrıca, petrolden elde edilen gelirler üst kademe yöneticilerin insafına bırakılarak, maalesef ülkenin iktisadi ve beşeri altyapısının geliştirilmesinde yeterince kullanılamamıştır. Tüm bunlara rağmen halkın refah seviyesi göreceli olarak iyileşmiş, bu da halkın siyasi beklentilerinin artmasına ve Kral İdris'in muhafazakâr siyaset anlayışının sorgulanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda toplumun zengin ve fakir kesimleri arasında artan gelir dağılımı adaletsizliği toplumsal tepkileri daha da körüklemiştir. Tüm bu unsurların bir araya gelerek toplumun fay hatlarında biriktirdiği enerji 1 Eylül 1969 tarihinde Libya'da siyasal deprem meydana getirmiş ve krallık rejiminin bir askeri darbe sonucu yıkılmasına neden olmuştur.

Darbenin en önemli aktörü şüphesiz Muammer Kaddafi'dir. Kaddafi, Sirte şehri yakınlarında yaşayan bedevi bir ailenin çocuğu olarak 1942 yılında dünyaya gelmiştir. Rol modeli Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır gibi o da Arap milliyetçisi bir askerdi ve Mısır devriminden esinlenerek Libya'da da benzer bir devrimin olmasını savunuyordu. Kendi ifadesine göre, ortaokul yıllarından beri yakın arkadaşlarını bu uğurda gizlice örgütleyen Kaddafi, ülkenin geri kalmışlığının ve zayıflığının en önemli müsebbiplerinden birinin krallık rejimi olduğunu iddia ediyordu. Yapmayı planladıkları devrimin en iyi ve kestirme yolunun askeriyeye girmekten geçtiğine inandılar. 1963 yılında orduya katılan Kaddafi ve arkadaşları kendilerine Hür Subaylar Hareketi adını vererek darbede rol alacak Devrim Komuta Konseyi'nin küçük bir nüvesini oluşturdu. 3 arkadaş olarak başlattıkları bu hareketi mümkün olduğunca ordu içerisinde genişletmeye çalıştılar. 1969 yılına gelindiğinde darbe için yeterli sayıya ulaştığını düşünen Kaddafi harekete geçmek için uygun zamanı bekledi.

Önce 12 Mart 1969 tarihinde darbe yapılması planlanmıştı. Ancak bu tarih ünlü Mısırlı sanatçı Ümmü Gülsüm'ün Libya'da Filistinliler yararına vereceği

konser ile çakıştı. Üst düzey kraliyet üyelerinin ve askerlerin de katılacağı bu konserin yarıda kesilerek darbe yapılması ve binlerce insanın arasında üst düzey yetkililerin tutuklanmasının halkta tepki doğurabileceği, etik ve insani olmayacağı gerekçesiyle darbeden vazgeçildi. Bunun ardından birkaç defa daha darbeye teşebbüs ettiler ancak çeşitli nedenlerle bunlar da gerçekleştirilemedi. Nihayet, 1 Eylül 1969'a gelindiğinde darbe yapmak artık zorunlu hale gelmişti. Hür Subaylar Hareketi içerisinde yer alan birçok subayın Eylül başında İngiltere'de görevlendirileceği bilgisini alan Kaddafi ve ekibi, hemen darbe hazırlıklarına başladılar. Gerekli planları kırmızı mühürlü zarflara koyarak hareketin hücre liderlerine gönderdiler. Bu şekilde, 31 Ağustos gecesi başlayan darbe girişimi fazla direnç olmadan kolay bir şekilde sonuca ulaştı. Kral İdris her ne kadar başta İngiltere olmak üzere gücünü korumak için dış ülkelerden yardım istemişse de, bu yardımı alamadı.

Darbecilerin lideri Muammer Kaddafi, 1 Eylül 1969 sabahında halka hitaben yaptığı açıklamada, bu darbenin Libya halkının özgür iradesi çerçevesinde, halkın değişim ve yenilenmeye yönelik aralıksız taleplerine bir cevap olarak gerçekleştirildiğini belirterek, silahlı kuvvetlerin gerici ve yozlaşmış krallık rejimini devirdiğini belirtti. Darbe sürecini yöneten 12 üyeli Devrim Komuta Konseyi'nin sadece 3 üyesi Libya'nın önde gelen aile ve kabilelerine mensuptu, geri kalanlar ise toplumun alt tabakasına mensup fakir aile çocuklarındandı. Bu nedenle, söz konusu eylemi avam tabakasının Libya elitlerine yönelik gerçekleştirdiği bir darbe olarak da görmek mümkündür.

Darbe gerçekleştirildikten sonra yapılacak en önemli iş, söz konusu darbenin devrim sürecine evrilmesi ve halk nezdinde meşruiyetinin sağlam zemine oturtulması olacaktı. Libya halkının birliğini ve bütünlüğü sağlayacak, refahını artıracak ancak en önemlisi de yeni siyasi aktörlerin devlet yönetimindeki gücünü tahkim edecek bir yeniden yapılanma süreci siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda başlatıldı. Ancak bu iyi niyetli girişimler kendi içinde bazı tezatlıkları da barındırmaktaydı. En başta Libya halkının krallık rejiminden kurtularak özgürlüğünü kazandığı ve kendi kendini yönetebileceğinin vurgulanmasına rağmen, darbe sonrası süreçte siyasi partilerin kurulması yasaklanmış, silahlı kuvvetler devlet yönetiminin en önemli aktörü haline gelmiştir.

Bununla birlikte, mevcut devrim sürecinin başarılı olabilmesi için Krallık dönemi yapılarının tasfiye edilmesi sağlandı. Özellikle krallık üzerinde nüfuz sahibi olan liderlerin ve kabilelerin devlet yönetimindeki etkisi kırılarak, toplumun alt tabakasındaki küçük kabilelere mensup kişilerin güvenlik kurumlarında istihdamı sağlandı. Bu şekilde, Libya güvenlik güçlerinin Kaddafi yönetimine karşı sadakati teminat altına alınmaya çalışılmış ve buna bağlı olarak kendilerine karşı girişilebilecek olası karşı darbe hamlelerine ön alınmış olundu.

Ayrıca, Arap milliyetçiliği ve İslamcılık, devrim sürecinin ana ideolojik kalıplarını oluşturmuş, Siyonizm ve emperyalizm de tehdit olarak telakki edilmiştir. Dil temelli bir milliyetçilik anlayışını benimseyen Kaddafi, Arapça konuşan toplumları Arap milleti olarak tanımlamış, Arap tarihi ve kültürünü yücelten bir milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Bu çerçevede Arap milletinin geri kalmışlığını Osmanlı'nın dört asırlık hâkimiyetine, sonrasında karşılaşılan kolonyalizm ve emperyalizm sömürüsüne ve nihayet krallık döneminin baskıcı ve yozlaşmış yönetim anlayışına bağlamıştır. Kapitalizm ve komünizm bir paranın iki yüzü olarak kabul edilmiştir. Bu ideolojik yaklaşım dış politikanın şekillenmesine de arka plan oluşturmuş, bu çerçevede Doğu ve Batı bloğu arasında tarafsız kalma yolu tercih edilmiştir. Her ne kadar Batılı ülkelerle ilişkiler zaman zaman gerginleşmiş olsa da teknik, ticari ve ekonomik ilişkiler sürdürülmüştür. Ayrıca Filistin meselesi merkeze alınarak, esaret altındaki tüm milletlerin özgürlüklerini kazanmaları desteklenmiştir. Buna ek olarak, Arap birliğinin sağlanması için girişimler yapılmış, başarısız olununca da ibre Afrika birliği ve İslam birliğinin sağlanmasına dönmüştür. Bununla birlikte, sosyalizme ayrı bir önem verilmiş, sosyal adalet temelinde klasik Avrupa sosyalizminden farklı bir yaklaşım tercih edilmiştir. Kaddafi, İslam dininin sosyalist düşünceleri içinde barındırdığını iddia ederek, Libya sosyalizminin birçok Arap ülkelerindeki örneklerinden farklı olduğunu iddia etmiştir.

Tüm bunların yanında darbe sonrası süreçte başta eğitim ve sağlık olmak üzere sosyal alanlarda da ciddi iyileştirmeler sağlanmıştır. 1969 Libya darbesinin dikkat çekici en önemli özelliklerinden birisi darbenin halka rağmen değil, halkın rızasını alabilecek tarzda yürütülmüş olmasıdır. ○

Araştırma Görevlisi / Yıldırım Beyazıt Üniversitesi